

Рецензії

Роман РАДОВИЧ

МОНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ БДЖІЛЬНИЦТВА ЧЕРКАЩИНИ

Мовна У. Виробнича та духовна спадщина традиційного бджільництва українців Корсунь-Шевченківського і Канівського районів Черкаської області / Уляна Мовна. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. — 83 с.

У середовищі етнологів Уляна Мовна відома як автор монографії «Звичаї та обряди українських пасічників Карпат і Прикарпаття» (2006 р.), а також численних наукових статей, науково-популярних розвідок у царині пасічництва. Нова праця дослідниці, яка побачила світ у 2011 р., поєднує в собі як матеріальний, господарський, так і духовний, світоглядно-обрядовий пласт про комплекс традиційного бджільництва, яке з давніх часів було важливим заняттям населення України, оскільки його продукти займали вагомe місце у господарстві автохтонів. У роботі, на основі етнографічного матеріалу, здобутому у Канівському і Корсунь-Шевченківському р-нах (опитано 55 респондентів) вперше досліджено традиційне бджільництво українців цієї частини Черкащини як цілісний соціокультурний комплекс.

У вступній частині та першому розділі автор розглядає процес становлення пасічницької справи в Україні, а також основні віхи розвитку бджільництва на теренах Середньої Наддніпрянщини. Далі, у розділі «Виробнича культура бджільництва», розглянуто матеріальний та господарський аспекти пасічництва Канівського і Корсунь-Шевченківського р-нів XIX — 30-х рр. XX ст. На основі конкретних польових даних дослідниця прослідковує типи вуликів (дорамкові: колоди, дуплянки; рамкові: українські лежаки, Дадани, Лангстроти), їх конструктивні та технологічні особливості, динаміку використання у хронологічній послідовності, заходи по догляду за бджолами тощо. Окрему увагу в роботі відведено процесу влаштування пасіки та догляду за бджолами, традиційним способам лікування комах, боротьбі з шкідниками. Унаслідок польових обстежень У. Мовній вдалося встановити, що у зазначених р-нах Черкащини наприкінці XIX — у пер. третині XX ст. побували пасіки із різною кількістю вуликів: від малих (1—10 вуликів) — до великих (30—100 вуликів). Цікаво, що в окремих випадках кількість вуликів-дуплянок могла сягати 100—350 одиниць. Пасіку, зазвичай, розміщували на присадибній ділянці — у садках, поблизу хат чи господарських будівель, у сусідстві із сінокосами, левадами, ріками та лісами. Поширеним явищем серед місцевих бджолярів була кочівля пасік ближче до медоносів: з метою покращення медозбору, бджіл вивозили у ліси, поля, ближче до садків, дикорослих трав і квітів. У роботі також розглянуто необхідний пасічницький інвентар, якого вимагав догляд за бджолами. Дослідниця досить детально описує типи та конструктивні особливості за-

собів захисту пасічника (сітки, димарі), місцеві пристосування для збирання роїв (насоси, пера, рійниці), пасічницькі ножі, медогонки тощо. Окремо розглянуті основні продукти пасічництва (мед та віск), способи їх отримання та використання.

У. Мовна не залишила поза увагою такий важливий аспект традиційного пасічництва, як духовну спадщину. Зважаючи на те, що бджільництво упродовж століть функціонувало у нерозривній єдності із сферою духовних феноменів (обрядами, повір'ями, пересторогами, переказами та магічними діями тощо), у ньому набуті у ході історичного розвитку раціональні знання тісно переплелися із віруваннями у чари, віщування, прикмети, замовляння, уявлення про вплив надприродних істот на життя бджоли тощо. Мешканці Середньої Наддніпрянщини зчаста наділяли пасічників надприродними властивостями: зв'язком з «нечистим» (який допомагав їм), умінням «пришптувати» чи зурочувати (чужих) бджіл тощо. В світоглядних уявленнях черкащан бджола виступала «Божою (святою) комахою», яка дбала про людей (даруючи їм мед) і про Бога (роблячи віск на свічки для церкви). У контексті міфологічних переконань бджолу мислили як символ душі, її наділяли провидчим даром. У роботі на основі конкретних польових матеріалів розглянуто звичаї та обряди, пов'язані з бджільництвом, якими наповнювались календарні свята мешканців Корсунь-Шевченківського та Канівського р-нів Черкащини (Водохреща, Стрітєння, св. Євдокії, св. Олексія, преп. Зосима, Великдень та ін.).

Помітне місце у роботі займає тематика обрядового використання продуктів бджільництва (воску та меду) у календарній обрядовості та святкуванні урочистостей та обрядів життєвого циклу людини (весільних, похоронно-поминальних тощо).

Символічна роль меду виявлялася в ході проведення обрядових дійств при відзначенні Багатої куті, Різдва, Великодня, Маковея, Спаса та ін. Не менш важливе місце у ритуально-обрядовій практиці черкащан займав й інший продукт бджільництва — віск. Воскова свічка власного виробу, яку автохтони наділяли магічною силою, виступала невід'ємним атрибутом багатьох календарних ритуальних дій. Вона завжди присутня у сезонних ритуалах Святвечора, Водохреща, Стрітєння, Страстного тижня й Великодня, а також у весільній та похоронній обрядовості. Поряд із тим, як зазначає автор, у той час коли мед як ритуальний символ весілля на обстежених теренах у першій пол. ХХ ст. мав досить вузьку сферу застосування, то у похоронно-поминальних обрядах спостерігається його досить широке символічне використання, яке почасти збереглося ще й донині.

Аналіз зібраного польового матеріалу та наявних літературних джерел дозволив дослідниці зробити цілком обґрунтовані висновки про історичну укоріненість бджільництва в обстежених районах Черкащини та його поширеність як традиційного господарського заняття місцевого населення. Водночас, як зазначає автор, неодмінною умовою його успішного функціонування, місцеві бджолярі вважали обрядовий «супровід» пасічницького господарства.

На завершення відзначимо велике пізнавальне та наукове значення роботи, оскільки, дослідження такого вагомego сегменту національної традиційної культури як пасічництво, хоча й здійснено на порівняно невеликій території (Канівський і Корсунь-Шевченківський р-ни Черкаської обл.), безперечно, має важливе значення для висвітлення багатовікових традицій українського народу і є гідним внеском в українську етнологічну науку.